

POVIJEST MAGIJE U EUROPI I HRVATSKOJ: Magija u srednjem vijeku – od dvora do kolibe

PIŠE: DR. SC. DENIVER VUKELIĆ 06/09/2023, 11:48

Učeni i obrazovani ljudi kasnosrednjovjekovne Europe, koji su svakako bili i među začetnicima europske humanističke znanosti kakvu danas znamo, promišljali su svoja shvaćanja na temeljima antičke filozofije, fizike, medicine i magijskih praksi na koje je primijenjena kršćanska teologija. Kasnosrednjovjekovna astronomija, fizika, botanika i medicina bile su usko povezane s onime što danas općenito smatramo magijskim praksama, no u isto vrijeme mnoga su se promišljanja bavila i time kako podijeliti stvarnu praksu na "dopuštenu magiju" koja bi mogla biti dijelom znanosti i na "zabranjenu magiju", koja je obilježena kao crna ili demonska te koju treba odbaciti i progoniti.

Kasnoantički i ranosrednjovjekovni kršćanski teolozi poput Maksima iz Turina, Abogarda iz Lyona i Hrabana Maura smatrali su da magijskim činima nedostaje učinkovitosti, odnosno da oni ne mogu utjecati na poredak u prirodi koji je postavio kršćanski Bog. Do 5. stoljeća kršćanski su teolozi potpuno demonizirali magijske prakse, a počeli su magiju smatrati i grijehom protiv prve Božje zapovijedi ("Ne imaj drugih bogova osim mene"). Također su smatrali da demonska bića imaju moć manipulirati vješticama tako da na njih primjenjuju svoje natprirodne superiorne sposobnosti ili ih pak obmanjuju iluzijama.

Hereza vješticearstva

Filozofija srednjovjekovnog kršćanskog teologa Tome Akvinskog imala je najveći utjecaj na crkveni pogled na magiju i vješticearstvo te preoblikovanje ideje o magijskim praksama u koncept hereze vješticearstva. Prema idejama Akvinskoga, hereza je, bez obzira na to što je mogla biti posljedica neznanja, smatrana grijehom jer se neznanje smatralo produktom kriminalnog nemara. Drugim riječima, i samo neznanje je hereza jer zbog heretične prirode neznanja osoba može nehotično privući na sebe utjecaj demonskih sila, nesvjesno sklopiti s njima pakt i tako počiniti grijeh. Akvinski je smatrao da bavljenje magijom nije moralno i da se njome bave grešni ljudi, a vjerovao je i da vještice imaju moć letenja, preobrazbe u životinje, upravljanja vremenskim prilikama i prizivanja demona. Usto, smatrao je da one sve to čine uz Božju dozvolu kako bi iskušavale ljude te da se vješticearstvo ne može pobijediti vješticearstvom, odnosno protumagijom, već jedino prestankom grijeha ili egzorcizmom, koji može izvesti samo kršćanski svećenik.

Ključne institucije odnosa religije i magije te religijskog definiranja magije u srednjem i ranome novom vijeku postale su inkvizicije. Često se u općem poimanju popularne kulture smatra da je inkvizicija bila jedna, međutim, to nije točno. Inkvizicije možemo podijeliti na srednjovjekovne i ranonovovjekovne.

Dolazak prvih katoličkih papinskih inkvizitora na hrvatski povijesni prostor poklopio se dolaskom velikih katoličkih redova, prije svega dominikanaca i franjevac. Središta Papinske inkvizicije na hrvatskom i susjednim područjima bila su Kopar za istarsko područje, Zadar za Dalmaciju, Zagreb za Slavoniju i Bosnu te Dubrovnik za Dubrovačku Republiku.

Bliski suradnik i savjetnik pape Ivana XXII. bio je zagrebački biskup Augustin Kažotić. Kažotić je autor najstarijeg sačuvanog autorskog iskaza o magiji i vješticearstvu na hrvatskome povijesnom prostoru. U svojoj knjizi Rasprava o pitanjima krštenja slika i drugim oblicima praznovjerja iz 1320. godine Kažotić je kvalificirao **gatanje i bajanje** kao "nedopušteno istraživanje budućnosti koja se ne mora ostvariti". Također je smatrao i da, ako se "učinak postigne uzročnom spoznajom, onda to nije praznovjerje, već umijeće". Prema njegovu mišljenju, oni koji se bave gatanjem nemaju ni pravo sredstvo ni istinit uzrok te smatraju da jest ono što nije iako se katkad uz pomoć zlog duha odista pojavljuju neki učinci. S idolopoklonstvom je izjednačio, kad je posrijedi magijska praksa, samo "izazivače duhova i tvorce čarolija, koji to čine s uvjerenjem da njihove čine pospješuje demonska moć", ali je zato gatao, bajao i ostale magijske praktičare smatrao nezalcama koji šire praznovjerje iz neznanja ili pak zbog svojeg često teškog socijalnog položaja iz kojeg se pokušavaju odmaknuti magijskim praksama i priklanjanjem iluziji i tlapnji.

Magija na glagoljici

U pergamentskom glagoljičkom rukopisu obitelji Benković, koji je napisan na prelasku 14. u 15. stoljeće postoje mnogi naputci za pisane zaštitne magijske zapise, talismane i zaklinjanja. U njemu je sačuvan jedan od starijih oblika talismana na hrvatskome povijesnom prostoru. Riječ je o glagoljičkom pisanom talismanskom magijskom zapisu za liječenje od zmijskog ujeda upisivanjem formule u ucrtanu krivulju stopala ujedena, uz obveznu pratnju tog čina posebnom usmenom formulom basme koja se pritom treba izgovarati:

»Koga uji zmija, ali ki ti pove, r'ci, da stoji s rnirom, i okruži mu okolu nogi desne i vzdigni nogu i piši ove reči: karo karuce, karo in kruce, sanom reductet, – imreductet sanom Imanuel Paraklitus, – omo (= homo' vivens, serpens morietur + v ime + oca + i sina + i duha + svetoga + amen +.« Uz ovaj magijski zapis slijedi i uputa za korištenje: »I to se ima pisat prez titola, preja tretoga dne, pokle je ujiden. I on človek, ki ti pove ili ki je ujiden, komu pišeš, da reče 5 očenaši, 7 zdravih Marij, dokle se ove reči budu pisati, a on, ki bude pisat i dopisav, r'ci 3 očenaše i 3 zdrave Marije svetoj Trojici. I kada jure bude pisano, i postrži one slova, tr postavi v krilo onom človeku, na ku stran je ujila, skroz košulju procidi i daj popit.«

Iz njega se vidjeti niz različitih zanimljivosti: od mješavine jezika, latinskoga, talijanskoga i hrvatskoga, preko simboličke broja tri (u ponavljanju molitvi, u Trojstvu, trećem danu itd.) i broja sedam do uporabe magijskog performativa dok se izvodi čin liječenja i uporabe molitve unutar samog procesa.

U sačuvanom naputku za ispovjednike iz 1452. godine iz Hrvatskog primorja bajanje se kao magijska radnja u 15. stoljeću definiralo kao širi pojam koji je obuhvaćao sve vrste "nedopuštena, po crkvenih i svjetskih, duhovnih i tjelesnih zakonih kažnjiva, obćenja s vrhunaravnimi bići i silami", dakle magiju u širem smislu. U istom je izvoru bajanje određeno i kao "vazda ponavljano čaranje" kojim se mogu prizivati vragovi i nadnaravne sile, a za one koji to čine preporučuje se smrtna kazna: "Ko godje vražanje, ako se vazda priga(d)ja, ima biti bajanje, i tako se zovu vragi, potajno ili očito, ki to čine... dostojan je smrti tjelesne." Također se navodi i da sve što "spada pod pojam bajanja, zvalo se ono bahorenje, basna, ganjanje u planete, gatanje, ugonjenje, vračanje, vražanje, vilenstvo, coprija, s jednom riječi svaka sveza ne samo s >nečastiva djavlom< već u obće s vrhunaravni silami, grieh, hudoba, zločin težke vrste."

S druge strane, za razliku od pučke magije, alkemija, kao jedan od učenih oblika magijske prakse, u europskome kasnom srednjem i ranom novom vijeku također nije zaobišao ni hrvatske povijesne prostore.

Barbara Celjska

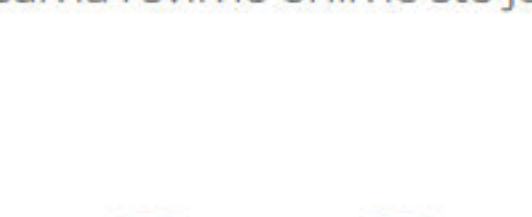
Najpoznatije legende vezane su uz **alkemijske pokuse kraljice Barbare Celjske** iz 15. stoljeća. No danas nema sačuvanih zapisa pisanih njezinom rukom ni drugih izravnih validnih povijesnih dokaza za njih. Postoje samo pučke legende i predaje o Barbarinu bavljenju alkemijom u utverdama Samobor i Medvedgrad. No, o njezinim navodnim alkemičarskim aktivnostima pisao je njezin suvremenik, češki učenjak i alkemičar Johann von Laaz, u svojem djelu Univerzalni put koje danas nije sačuvano u originalu, već ga je u svojem djelu citirao njemački benediktinac, kanonik i alkemičar Bazilije Valentin iz 15. stoljeća.

Barbara Celjska, žena i kraljica ugarsko-hrvatskog kralja Žigmunda Luksemburškog, članica moćne magnatske obitelji Celjski, bila je snažna i obrazovana žena za svoje doba, govorila je pet jezika i bila dobro upućena u literaturu. Prema von Laazovim zapisima, bila je načitana i na području filozofske i alkemijske literature, a navodno je u podrumu svoje samoborske utvrde uredila alkemijski laboratorij. Von Laaz zapisuje da je posjetio taj laboratorij te je opisao pokuse koje je Barbara izvela u njegovoj prisutnosti. Bazilije Valentin smatrao je Barbaru Celjsku prvom ženskom europskom alkemičarkom nakon Marije Židovke iz 1. stoljeća. U svojem djelu iz 1740. godine Bazilije Valentin je naveo sljedeće Laazove citate o pokusima Barbare Celjske:

»Čuvši s različitih strana da je supruga blagopokojnoga cara Sigismunda vješta u vještini Fizike, posjetio sam je te sam je malo ispitivao o umijeću Fizike. Lukavo mi je odgovarala ta žena. Vidio sam da je uzela živu, arsen i druge tvari, koje je ona sama dobro poznavala. Iz toga je napravila neki prašak, od kojega je bakar zadobio bijelu boju. On je podnosio pokus, ali nije podnosio čekić. Time je prevarila mnogo ljudi. (...) Jednako tako vidio sam kod nje da je načinila neki prašak, i kad bi posula tim praškom neki metal pa ga ugrijala, prašak bi se upio u njega, a on bi nalikovao na čisto srebro paljeno u loncu. No, ako se ovaj opet rastalio, postao je opet bakrom, kao što je i prije bio. I ona mi je pokazala još više ovakvih lažnih umijeća. Drugi put sam vidio da je uzela Crocum Martis, Crocum Veneris i druge praške i zajedno su se pomiješali; iz toga je učinila vezivo (cement); kad je uzela dio zlata i dio srebra i u tome su se vezali, pokazivalo se čisto zlato izvana i iznutra, no kada se rastalilo izgubilo je svu crvenu boju. I time su oni mnogi trgovci bili prevareni. A vidio sam kod nje mnoge laži i prevare. Prekorio sam je riječima. Ona me htjela baciti u tamnicu, no Božjom pomoću otišao sam od nje u miru.«

Je li to Laazova fikcija ili nije, ne može se potvrditi, no predodžba o Barbari Celjskoj kao alkemičarki ostat će dugo, sve do danas, kao dio hrvatskih pučkih predaja o "Crnoj kraljici".

Na ovom se primjerima mogu vidjeti razlike između magije na dvorovima i među višim staležima, koji su se uglavnom bavili astrologijom, divinacijom i alkemijom, ali i među pukom koji je ponajviše koristio različite magijske prakse za borbu sa problemima u svakodnevici: bolešću, elementarnim nepogodama, nesrećama i svime onime što je moglo nauditi čovjeku ili njegovoj imovini.

Ovaj članak je peti dio serijala "Povijest magije u Europi i Hrvatskoj" Denivera Vukelića koji je objavljen u okviru programa poticanja novinarske izvrsnosti Agencije za elektroničke medije.

Serijal pronađite **na ovom linku**

JOŠ IZ RUBRIKE: MAGIJA

POVIJEST MAGIJE U EUROPI I HRVATSKOJ: Grčka i rimska magija – između politike i svakodnevnice

POVIJEST MAGIJE U EUROPI I HRVATSKOJ: Stare civilizacije i temelji magije koja se i danas koristi

U zoru magije postojao je čovjek, priroda i sile koje tada nitko nije mogao objasniti

Povijest magije u Europi i Hrvatskoj: Što je ustvari magija?